

ÎNCEPUTURILE SOCIOLOGIEI ROMÂNESTI ÎN OPERA ȘI ACTIVITATEA LUI ION IONESCU DE LA BRAD

Par le message que son oeuvre transmet ainsi que par son entière activité déployée pour le bonheur du pays et du paysan, Ion Ionescu de la Brad appartient tant à son époque de tradition progressiste de 1848 qu'à notre histoire actuelle.

Fidèle par vocation à la cause paysanne, à laquelle il a juré dévouement complet et protection inébranlable ce tribun des travailleurs de la terre considérait la justice sociale — la loi du bien suprême qu'on réclame de la propriété, surtout immobilière — la terre. Ion Ionescu de la Brad considérait que „la terre est la patrie”, et la patrie est de la terre. Il ne pouvait imaginer le citoyen qu'en tant que propriétaire. Les paysans peuvent devenir des citoyens libres en leur „distribuant des terres par indemnisation”; les paysans sont au centre des préoccupations, la distribution des terres obtenant une signification nationale — la réclamation permanente du droit à „l'être national”.

Se împlinesc anul acesta o sută de ani de la moartea întiiului nostru sociolog-cercetător al satului românesc, Ion Ionescu de la Brad care, prin mesajul operei create și prin întregul său travaliu pentru binele țării și al țăranului, aparține nu numai epocii sale și se revendică nu numai în tradiția pașoptistă, ci el aparține în egală măsură și istoriei noastre actuale.

Ne folosim și de acest prilej pentru evocarea personalității marelui gânditor, care a inaugurat domenii științifice și a inițiat experimente sociale, așezându-l printre personalitățile proeminente ale istoriei noastre și conturînd portretul său moral cu valoare de simbol în seria marilor români, de referință absolută.

Acest Cincinnatus modern, care parcurgea drumul invers în comparație cu cenzorul roman, adică venea de la înalte demnități de stat către coarnele plugului¹, n-a dezvoltat un sistem sociologic unitar și nici n-a avut preocupări aparte pentru disciplina care abia se constituia în secolul al XIX-lea în Europa Occidentală. El a fost în primul rînd agronom și în al doilea rînd economist, dar nu a omis niciodată din sfera sa de pasiuni

¹ Amilcar Vasiliu, *Ion Ionescu de la Brad*, București, Edit. Agrosilvică, 1967, p. 162.

pe om și condiția existenței umane și nici n-a ignorat rolul conflictelor de clasă în realizarea progresului istoric, motiv pentru care a procedat la investigații meticuloase de teren și a experimentat modele științifice elaborate de organizare socială, afirmându-se ca un teoretician strălucit al problematicii sociologice și impunându-se ca un metodolog avizat în cercetarea zonală. Punctul inițial și — în același timp — centrul în doctrina interdisciplinară a lui Ion Ionescu de la Brad îl reprezintă omul și munca. Pornind de la teoria lui Adam Smith, privind relația dintre muncă și valoare și asociind ideii de muncă pe cea de libertate, gânditorul român începe cu începutul: „... trebuințele fizice, intelectuale și morale sînt acelea care pornesc toată activitatea omenească”²; ele sînt cele care dau omului măsura de umanitate realizată în timp și tot ele sînt cele care fac imboldul activității omenești. Realitatea imediată mai întii a simțurilor și după aceea a gândirii, trebuințele constituie — după Ion Ionescu de la Brad — un fel de „primum movens” social și individual, cauza din urmă a muncii și a producției însăși. Valoarea lor e una primordială, întrucît ele determină acea „... primă lege a umanității”, care este munca și tot ele fac pe oameni să fie prevăzători și să agonisească pentru vremi neprevăzute. „omul — spunea el în fața alegătorilor săi — are nevoi pe care trebuie să le îndeestuleze pentru ca să poată trăi. Nevoile silesc pe om ca să muncească pentru ca să le îndeestuleze și să trăiască. Omul care muncește agonisește și cu agonisita lui se hrănește, trăiește și-și îndeestulează nevoile sale. Dacă însă omul nu mănincă într-o zi tot cît a agonisit cu munca lui și ceea ce-i rămîne o pune la o parte, o strînge, o cruță, acela adună, cum ziceți voi ... bani albi pentru zile negre, acela se înavuțește”³. Însăși efortul de perfectibilitate, precum și legea „cea mare” a progresului uman⁴ se revendică în trebuințele ce le resimte omul spre dezvoltare de sine și se regăsește originar în rațiunea de a fi a existenței sociale. Fiindcă, în viziunea gânditorului român, chiar revoluțiile în general și cea din Țările Române, în particular, se datoresc trebuinței omului de „a scăpa de robie” și de a deveni liber. „Manifestațiile nevoilor omeneirii de a scăpa de robie, — scria gânditorul — sînt revoluțiile și revoluțiile sînt durerile de naștere a libertății, de aceea le binecuvîntez pretutindeni unde se arată și mă fălesc cu nația mea română, care în sfîrșit aruncă și ea lanțurile ce o țineau ferecată”⁵. O astfel de trebuință — în concepția lui Ion Ionescu de la Brad — rezultă dintr-o determinare obiectivă, aceea ce ține de contradicțiile existente între proprietate, muncă și capital și care generează interese diametral opuse. „Raporturile dintre aceste trei elemente de producție — scria el — sînt cauza tuturor cerințelor și revoluțiilor”⁶, și ele nu se vor stinge și nici nu se vor atenua ... pînă cînd

² cf. *Curs special de economie politică, finanțe și contabilitate*, în „Tribuna română”, nr. 46/1859, Iași, p. 209.

³ Ion Ionescu de la Brad, *Dările de seamă către alegătorii colegiului al IV-lea de Roman, din partea deputatului lor*, Iași, 1885, p. 101.

⁴ vezi capitolul *Perfectibilitatea*, în *Curs special de economie politică, finanțe și contabilitate*, p. 233.

⁵ Ion Ionescu de la Brad, *Cauza revoluțiilor*, în „Poporul suveran” nr. 15 din 2 aug. 1848, p. 58.

⁶ Ion Ionescu de la Brad, *Proprietatea este baza societății omenești*, în „Pruncul român”, nr. 23 din 5 aug. 1848, p. 13.

nu se vor stîrpi cauzele lor, adică lupta dintre cele trei elemente ale producției bogățiilor, pînă cînd nu se vor pune armonie între feluritele interese”⁷. Și atunci, „Aceste contradicții sociale existînd pretutindeni ne apare pretutindeni nevoia (celor ce muncesc - n. n.) de a se emancipa, de a se revolta ... de a se amancipa de robie”⁸. Gînditorul român avea distincția exactă între stările sociale existente în țara noastră — în special — în secolul al XIX-lea și estima procesul polarizării acestora ca efect nedrept al unui act spoliator întreprins de către clasele de sus asupra celor de jos, act care a împărțit pe oameni în două tabere opuse și a alterat relațiile dintre ei : „De o parte, dară, Domnul cu boierii țerei; și de alta gloata locuitorilor”⁹. . . . Aceștia continuă gînditorul în articolul de frondă contra domnitorului Grigore A. Ghica Voievod — poate să fie iarăși nevoiți de a căuta a face ca să se mai audă odată dureroasele lor tînguii și în zgomotul boierilor lor să cheme solicitudinea Europei spre a interveni și a aduce dreptatea și liniștea între noi. Spre a evita această extremă desnădăjduire și tulburare, socotim de cea mai sfîntă a noastră datorie de a nu înceta să aducem condinția în mintea acelor în a căror mină este astăzi dată puterea de a opri prin reforme empănite și înțelepte să nu cadă poporul în escesurile desnădăjduirii și a teribilei resbunări”¹⁰.

Invocînd relația inextricabilă dintre muncă, proprietate și capital și atașînd-o trebuințelor revoluționare, acest om de gîndire și de acțiune — ea și Nicolae Bălcescu — stabilește un fel de dualism antinomic existent în istorie și definește însăși devenirea istoriei drept proces al devenirii din contrast. Ea — adică devenirea — traduce termenii proprietății în termenii luptei de clasă, iar ordinea socială este transpusă în sfera relațiilor de dominare a celor mulți de către cei puțini, ceea ce face ca tensiunile dintre aceștia să crească, iar conflictele să devină ireversibile. Istoria timpurilor — seria acest intelectual de vocație misionară — ne arată o luptă care seamănă cu aceea de care sîntem și noi cuprinși și pe care o enunțăm prin : „chestiunea țaranilor sau chestiunea proprietății, țaranii și proprietarii fiind cei doi termeni ai ecuației între care se caută pacea și dreptatea, acel x necunoscut pe care-l urmărim și noi”¹¹. Inegalitățile dintre proprietăți, ca și raporturile sociale generate de către acestea determină opoziția de interese¹² și — ca atare — accentuează spiritul de luptă și efortul de emancipare a celor oprîmați. „Eu în partea mea — nota tribunul țaranilor — văd emanciparea sătenilor, lupta între proprietari și proletari, între boier și țaran, colo între bogați și săraci, dincolo între capitaliști și muncitori”¹³. Într-un fel, problema revoluției este nu numai o trebuință socială în finalitatea ei ultimă și profundă și ca atare

⁷ Ion Ionescu de la Brad, *Cauza revoluțiilor*, loc. cit.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Ion Ionescu de la Brad, *Contra lui Grigorie A. Ghica Voievod*, anexa a cincea din lucrarea lui G. Bogdan-Duică, *Viata și opera lui Ion Ionescu de la Brad*, Craiova, Edit. Ramuri, 1922, p. 139.

¹⁰ *Op. cit.*, p. 140.

¹¹ *Ibidem*.

¹² „Pretutindeni și în tot timpul — nota Ion Ionescu de la Brad — lupta pentru creșterea a despărțit oamenii precum sînt despărții și astăzi la noi” (*op. cit.*).

¹³ Ion Ionescu de la Brad, *Cauza revoluțiilor*, *op. cit.*, p. 58.

nu este numai o soluție necesară pentru alternative contrare, ci este și un tip anume de dreptate socială, un fel de împlinire a unei justiții universale care trebuie să se instituie la toți și peste tot. În concepția sa democratică, nimeni nu se poate eschiva, dar nici nu trebuie frustrat de efectele benefice ale acestui principiu natural. Norma lui de semnificare este nelimitată. „Dreptatea — scria gânditorul — trebuie să domnească peste toți, și peste cei ce fac cultura mare și peste cei ce fac pe cea mică”¹⁴. Însemnătatea ei este una fundamentală pentru toate stările sociale și pentru toate timpurile istorice, dar mai ales pentru epoca renașterii noastre naționale și pentru cel ce avea atunci și avea și după aceea cel mai mult nevoie de ea, adică săteanul. Devotat prin vocație cauzei țărănești și jurându-i credință deplină și protecție neclintită¹⁵, acest tribun apostolic al lucrătorilor de pământuri considera că dreptatea socială și legea bunului suprem se revendică inextricabil în sensurile adinci ale proprietății — în primul rând — imobiliare și se regăsește esențial în tot ce înseamnă simțămînt patriotic. Fiindcă, „... pămîntul este patria”, iar „țărani au cerut pămînt și patrie” ; .. . înainte de a cere de la cineva să apere patria, nu se cuvine oare să i se dea această patrie? Iar patria este pămîntul, le sol c'est la patrie, a zis-o marele om de stat al Franței, Sully”¹⁶.

În jurnalul său „hebdomadar”, „Țăranul român” cu care se angaja programatic „adevărată regenerare a neamului român”, Ion Ionescu de la Brad ridică ideea de proprietate la rangul de condiție a cetățeniei, iar pe adevăratul cetățean nu-l putea imagina decît ca proprietar. „Țăranii să devie cetățeni și liberi prin împrumutarea cu despăgubire”¹⁷. În optica lui egalitaristă, ca și Costache Negri, susține ideea de împrumutarea nu prin expropriere forțată și nici prin mijloace extreme de violență și „răzbunare”, ci prin înțelegere și conciliere între clase. Punctul său de vedere nu este exclusivist, nici într-un sens, nici în altul. „În țeară nu sînt numai țărani ; și puterea nu se cade să fie numai în mîinile țăranilor”. Un „Domn numai al țăranilor nu se poate”¹⁸. Dar, în concepția lui integralistă nu accepta nici reversul situației amintite. „S-au trecut timpurile acele cînd gloatele de oameni, ca și niște turme de dobitoace, erau exploatare de Domn și de păstorii lor”¹⁹. Ridicînd sus numele de țăran²⁰ și invocînd autoritatea afirmației lui David Hume după care „agricultura este știința

¹⁴ Ion Ionescu de la Brad, *Opere*, vol. II, București, 1944, p. 246.

¹⁵ „Cît despre noi — spunea în mod apostolic Ion Ionescu de la Brad — cuvînt de mîngiere dam țăranilor noștri, zicîndu-le : Da te voi uita, Ierusalime, uitată să fie dreapta mea ; lipească-se limba mea de genunchii mei, de nu-mi voi aduce aminte de tine și de nu voi face din Ierusalim, din împrumutarea țăranilor cu despăgubire cugetul principal al bucuriei mele” (*Cronica politică*, hebdomadaire, „Țăranul român”, din 23 dec. 1851, p. 50, reprodus după G. Bogdan Duică, *op. cit.*, p. 148 ; vezi și A. Vasiliu, *op. cit.*, p. 185.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ „Țăranul român”, din 22 aprilie, 1862, p. 56.

¹⁸ Apud G. Bogdan Duică, *op. cit.*, p. 82.

¹⁹ Ion Ionescu de la Brad, *Contra lui Grigorie A. Ghica Voevod*, anexa cincea din lucrarea lui G. Bogdan Duică, *op. cit.*, p. 139.

²⁰ La expunerea de motive pentru editarea „Țăranului român”, Ion Ionescu de la Brad, precizînd că va fi organul interesului special al țărănimii, al producătorului, dar că se va ocupa și cu interesele consumatorului, nota : „Cu această intențiune ridicăm sus numele de țăran și punem în fruntea foaiei noastre” „Țăranul român” din 12 noiembrie 1961 ; vezi și G. Bogdan Duică, *op. cit.*, p. 74.

cea mai grea”²¹, el susține nu exproprierea ci „răscumpărarea săteanului de boeresc”; „proprietatea . . . să fie sfântă și cunoscută de bogăție socială”²²; munca să fie liberă, iar legătura silită dintre muncă și pământ să se desfacă, fără însă a aduce vreun prejudiciu marii gospodării funciare și fără a uzurpa dreptul latifundiar după ce se va fi desăvârșit legea reformei agrare: „Laudate ingentia cura, exigecum colito”²³ (Lăudați moșiile cele mari, dar cultivați-le pe cele mici), invocând deseori versul poetului latin Virgiliu ca maximă a acțiunii sale. Chiar și spusele deputaților săteni erau reținute de către Ion Ionescu de la Brad tot pentru a argumenta ideea dreptului strămoșesc de proprietate și tot pentru a reafirma natura inamovibilă a patrimoniului familial. În acest sens, deputatul Stan Stănică spunea că „. . . se învoește a se sfînti dreptul proprietății pământului, așa cum îl vor domnealor dd. deputați ai proprietarilor însă, după ce va da și nouă peticul de pământ asupra căruia avem și noi dreptul ce l-am moștenit și noi de la stăbuni, pentru brana noastră și a vitelor noastre”²⁴. Acestea toate noi nu le considerăm ca limite de gândire ale lui Ion Ionescu de la Brad și nici ca o atitudine echivocă, cum susțin unii autori²⁵, ci ca o încadrare în raționalitatea vremii, deci ca înțelegerea cerințelor societății de atunci, de a institui justiția socială și de a stabili egalitatea între oameni. În scopul mișcării pașoptiste stătea paradigma frăției dintre clase și eforul realizării unității naționale. Inspirați de o atitudine integralistă și vizînd constant o înfăptuire unională a românilor din toate teritoriile locuite de ei, liderii revoluției de la 1848 au avut în vedere un obiectiv singular, acela al reclădirii — cum ar spune Iorga — a unui sistem de „stat poporal”, unde agentul producător de transformare istorică să nu fie un grup și nici numai o clasă, ci întreg „neamul românesc” — cum ar zice Iorga — și ca atare, „toată țara” noastră, indiferent de provincie și dincolo de opoziția intereselor de grup. Fiindcă, așa cum preciza Mircea Eliade, secolul al XIX-lea a fost secolul planurilor gigantice, unde gestul spiritual dominant era acela al renașterii noastre naționale și — ca atare — viza „conștiința demnității de neam”²⁶, la care trebuia să ajungă toți românii de pretutindeni și a cărei susținere revenea tuturor și fiecăruia în parte. În acest context au apărut „marile modele” sau acel atât de semnificativ „mesianism românesc”²⁷ — de care vorbește același Eliade — cînd într-un timp redus „. . . cîțiva oameni trebuiau să facă tot și să iacă repede”, oameni „cu voință înspăimîntătoare de creație”²⁸ și cu simțul sacrificiului de sine pentru împliniri naționale. Asemenea acte nu înfruntau dominant adversități interne și — prin umare — nu se resimțeau în primul rînd de pe urma opoziției unor clase reacționare puternic organizate, ca în Occident ci erau afectate mai întii de reacțiunea externă, reacțiunea celor

²¹ vezi G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 40.

²² *Op. cit.*, p. 27.

²³ Vezi *Dările de seamă către alegători*, p. 39.

²⁴ Citat după G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 25.

²⁵ vezi Radu Pantazi, în vol. *Curenți și orientări în istoria filosofiei românești*, București, Edit. Academiei, 1967, p. 13.

²⁶ M. Eliade, *Introducere la Bogdan Petriceicu Hașdeu, Scrieri literare, morale și politice*; București, Edit. Critica de Mircea Eliade, 1937, p. XXXVI.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Op. cit.*, p. XXXIX.

trei mari imperii care ne înconjurau — imperiul austro-ungar, imperiul țarist și imperiul otoman²⁹ și care desfășurau — fiecare în felul său — o politică de aservire și desnaționalizare a țărilor române. „Fanariotizarea” administrației noastre impusă de către turci sau reprimarea drepturilor istorice ale românilor din Transilvania de către nobilimea maghiară, precum și eforturile abile de rusificare întreprinse de către țări asupra părții de răsărit a teritoriilor locuite de români constituie cadrul prim și fundamental de referință revoluționară a intelectualilor progresiști din secolul al XIX-lea și justifică integral efortul lor laborios de a trezi conștiința de neam și de a-i sensibiliza pe toți cei ce simțeau românește pentru a se uni și a forma un stat național unitar în limitele hotarelor noastre naționale. În acest principiu esențial se înscriu monografia oficială a lui Ion Ionescu de la Brad, *Excursie agricolă în câmpia Dobrogei*³⁰ și scrisorile către Ion Ghica. Vorbind despre mocani îi considera că sînt, „... prin spațialitatea lor de umblat cu oile în porneala în Ardeal, Banat, Valahia și Moldova, gata a deveni arterii prin a căror canal să se strecoare multe lucruri bune și de folos neamului”³¹. Într-o altă scrisoare, către același Ion Ghica, întiiul nostru monografist, nota: „... numărul neamului celui mai numeros din Dobrogea este acel al Românilor. Acest rezultat statistic și etnografic deschide un câmp nou la toate gîndurile noastre și o importanță însemnată pentru viitorul lor în ochii guvernului”³².

Cercetarea efectuată în județele din Sudul Basarabiei — județe retrocedate prin tratatul de pace de la Paris³³ — unde își disputau interesul lor anexionist atât Imperiul otoman, cât și politica țaristă, susține necesitatea constituirii românilor într-un stat național unitar. Ion Ionescu de la Brad a deschis școli cu predare în limba română și a înființat Banca Națională a Moldovei, a scos limba rusă din cancelarii și a dat libertatea organizării comunale a locuitorilor de aci. De asemenea, a așezat portretul lui Ștefan cel Mare în instituțiile publice și a înlăturat pe cel al țarului Nicolae, ceea ce era și un deziderat al locuitorilor basarabeni și venea în întîmpinarea dorinței lor de a se manifesta în unitate cu românii care locuiau celelalte provincii ale țării.

În ceea ce privește influența turcă, Ion Ionescu de la Brad a dispus anularea „teșcherelelor” de plecare a unor locuitori din zonă și denunța ca antinațională activitatea consulului otoman de la Galați³⁴, ceea ce face ca gîndul celor de aci să nu fie cel de emigrare, ci cel de stabilizare, făcîndu-i să se simtă legați de locurile basarabene și să se manifeste în spirit de unitate cu românii de pretutindeni.

²⁹ vezi pentru acest aspect, Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 11,

³⁰ Ion Ionescu, *Excursion agricole dans la plain de Dobrodja*, Imprimerie du Constantinople, 1850.

³¹ Scrisoare către I. Ghica din 6 mai 1950 (82. 236), în „Victor Slăvescu, *Correspondență între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica*, București, Tip. Monitorul Oficial și „Imprimeriile statului, Imprimeria statului, 1943, p. 51.

³² Ion Ionescu de la Brad, *Scrisoare către Ion Ghica*, iulie, 1850, în *vol. cit.*, p. 54; vezi și Amilcar Vasiliu, *op. cit.*, p. 63.

³³ Ion Ionescu de la Brad, *Coloniile agricole din Basarabia*, în „Foia de agricultură practică”, anul I, 1859.

³⁴ cf. G. Bogdan-Duică, *Op. cit.*, p. 48.

Conchizînd, am putea spune că, în condițiile secolului al XIX-lea prioritatea de prim rang a epocii o constituia alcătuirea țării într-un organism socio-geografic întreg, în marginile sale etnice³⁵ și apoi eucerirea independenței noastre naționale, astfel încît să ne putem impune lumii ca popor cu o unitate de sine, iar lumea să ne recunoască. Din atari motive, agentul social creator, îl reprezenta națiunea întreagă, adică neamul românesc luat ca totalitate și nu o clasă anume particulară și nici un grup sectar privilegiat care să fie beneficiar de circumstanță al unei reușite revoluționare. Ea, „binecuvîntata Românie”³⁶ era scopul suprem al realizării noastre „prin noi înșine” și tot ea era idealul devenirii noastre istorice. De aceea, Ion Ionescu de la Brad voia ca, desființînd boerescul și împroprietărînd pe țărani să asigure condiția liniștii în interior și să evite pretextele invaziei pretins pacifiste din exterior.

În linia de conduită a pașoptiștilor în general, dar mai ales a lui Bălcescu și Ion Ionescu în special, stătea dominant revendicarea dreptului nostru la ființa națională — ca scop — și obținerea consensului de clasă — ca mijloc. Drama poporului nostru fusese prea lungă și prea amenințătoare în contextul celor trei mari imperii cu permanente intenții anexioniste, pentru ca revoluționarii să nu întuiască faptul că dominantă stadiului istoric pe care-l parcurgeau nu era în primul rînd lupta de clasă și ca atare esențial era atunci nu accentuarea agresiunii dintre oameni, ci apropierea³⁷ și unirea lor combinate într-un ideal singular de „dreptate și frăție”. Un astfel de ideal opera o mutație de esență în concepția integralistă a lui Ion Ionescu de la Brad și plasa pe țaran în centrul noii serii de conduită istorică: „... ridicăm sus numele de țaran” și-i acordăm acel drept sfînt „de cetățean” de care el a fost frustrat și a fost scos în afara drepturilor lui legitime. Și atunci, împroprietărîrea — în optica integralistă a gînditorului român — dobîndea nu numai o semnificație socială — cum se consideră în unele lucrări³⁸ și nici numai una economică, ci una națională. „Principiul expropriației, în folosul binelui public — spunea el — l-am asvîrlit în sinul adunării cu toată puterea, nu numai de interes public, dar și de *interes național*, moral și religios”³⁹ (subl. ns.). Fiindecă prin ea, adică prin proprietate, țaranul putea fi implicat eficient, cointeresat material în gospodărirea avuției țării și deci putea fi făcut părtaș la opera de construcție națională. El trebuia să fie recunoscut ca subiect istoric și se cerea a fi integrat în noua serie evolutivă pe care o parcurgem noi și care avea nevoie de aportul tuturor claselor în general și al țărănimii în particular. Așa cum cercetările au evidențiat⁴⁰ și așa

³⁵ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. V, București, Edit. Politică, 1978, p. 60.

³⁶ Expresia aparține lui Ion Ionescu de la Brad, *Dările de seamă către alegători*, p. 118.

³⁷ „Constituția — spunea Ion Ionescu de la Brad — sacă izvorul luptei și a dușmăniei între boeri și țărani, înfrățește clasele societății și asigură liniștea și pacea țării și de aceea revoluția română au fost cea mai frumoasă, căci în trei luni de zile țeara au petrecut în securitatea cea mai absolută și într-un șir neprecurmat de sărbători adevărat naționale”. (*Românii nu sînt comuniști*, Anexa întîia din lucrarea lui G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 116)..

³⁸ vezi G. Zane, *Studii*, București, Edit. Eminescu, 1980, *op. cit.*, p. 207; vezi, de asemenea, D. Popovici, *Studii literare*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977, vol. IV, p. 242—243.

³⁹ Ion Ionescu de la Brad, In C. D. Aricescu, *Chestiunea proprietății dezbătută de proprietari și plugari la 1848*, București, 1862, p. 77.

⁴⁰ vezi G. Zane, *Op. cit.*, D. Popovici, cele patru volume de studii literare și Ilie Bădescu, *Op. cit.*

cum de fapt specificul nostru național a relevat, revoluția noastră a fost cu mult mai profundă și mai democratică decât cea din Occident. În Apus, burghezia se dezvoltase total, cu o bază industrială extrem de puternică și cu resurse bancare imense. Ea devenise heghemonă din punct de vedere material și deținea preponderența absolută în orașe, nefiind interesată de domeniul rural și de fapt — neavînd de rezolvat o problemă agrară⁴¹. În țara noastră însă — și în general spațiul social răsăritean — se defineau în primul rînd printr-un imperativ țărănesc ineluctabil, rezolvarea problemei țărănești era primordială. Astfel, desființarea iobăgiei în Ardeal, ca și lichidarea clăcii în celelalte provincii ale țării⁴² constituiau un fel de „nod gordian” al spațiului carpato-dunăreano-pontic și cereau metode socio-tehnice adecvate, care să nu însemne nici acte violente de forță brutală, dar nici împăcare cu situația dată. Atari metode vizau soluții de sinteză, care trebuiau să armonizeze dialectic mijloace economice și resurse umane dintre cele mai diferite cu care să se realizeze noul tip societal pe care evoluția istoriei românești îl cerea și de care nu făceau abstracție nici puterile străine.

În consecință „spinoasa problemă a proprietății”⁴³ trebuia „tratată cu alt sistem ideologic decât cel cu care fusese tratată în Apus și se revendica în alte paradigme politice în comparație cu Occidentul, dezvăluind o conduită de tip „tratativist” — dacă se poate spune astfel — și condiționînd un model de personalitate istorică multilaterală. Burghezia franceză crease tipul „intelectualului ideolog”⁴⁴ și promovase sistemele doctrinare de factură utopică, în timp ce mișcarea noastră națională a etalonat personalitatea „savantului revoluționar” sau a „savantului patriot”⁴⁵ și nu aceea a „intelectualului specialist” cum considera D. Popovici⁴⁶. Aceasta, intrucît revoluțiile Țărilor Române din secolul al XIX-lea, începînd cu cea a lui Tudor, continuînd cu cea de la 1848 și apoi cu cea a lui Alexandru Ioan Cuza (ultima fiind de altă factură decât primele două) — pe lângă grupările progresiste ale claselor dominante — au cuprins și straturile mai adînci ale societății vremii, în special țăranul, care trebuia ajutat, instruit și adus la condiția de om al statului. El, țăranul devenea agentul principal și susținătorul de bază al transformărilor revoluționare din perioada la care ne raportăm deoarece: „Patria sînt toți cei ce se află înlăuntrul țării noastre” (Preotul Neagu)⁴⁷, iar „visteria sîntem noi, săracii români, pentru că noi punem bani în visterie” (G. Scurtulescu)⁴⁸; același Scurtulescu, deputat al țărănilor, adăuga „Cine este statul? Poporul român este statul”. Preotul Neagu mergea mai departe: „De ce nu gîndiți că noi sîntem statul și noi sîntem și visteria?”⁴⁹. Țăranul — după o perioadă îndelungată de spoliere și frustrare

⁴¹ vezi Ilie Bădescu, *Op. cit.*, p. 206.

⁴² *Ibidem.*

⁴³ Ilie Bădescu, *Op. cit.*, p. 206.

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ Nicolae Giosan, *O viață pilduitoare de savant patriot, 75 de ani de la moartea lui Ion Ionescu de la Brad*, „Scnteia”, 4 ianuarie 1967.

⁴⁶ D. Popovici, *Op. cit.*,

⁴⁷ Cf. C. Aricescu, *Op. cit.*, p. 106.

⁴⁸ *Op. cit.*, p. 107.

⁴⁹ *Op. cit.*, p. 92.

— redevine subiect politic, fapt care necesita un alt proiect de acțiune transformatoare și se impunea elaborarea unor alte linii de perspectivă decât cele care orientaseră mișcările revoluționare din Apus. Acest proiect era acela „militant-migrator”, care nu se limita la inaugurarea utopică de scheme fascinante și nici la formularea de critici virulente vizând racilele vremii, ci urmărea implementarea unei noi ordini sociale și încerca un alt sistem de scheme în care teoria să se îmbine cu practica transformatoare. În cadrul acestui efort se cerea ineluctabil atât omul dotat cu „voință uriașă” (uzind de expresia lui Mircea Eliade) și cu competență vocațională ieșită din comun, cât și strategii științifice apte de mutații esențiale. Revoluționarul savant — alături de Nicolae Bălcescu — a fost Ion Ionescu de la Brad, iar strategiile științifice au devenit monografiile zonale pe care le-a elaborat acesta. Teșind de sub influența doctrinelor politice din Apus și sub impactul aceluși atât de stenic și prob realism țărănesc, Ion Ionescu de la Brad a gândit monografiile sale nu ca simple grupări de date statistice culese din arhivele vremii și nici ca invocări de fapte sociale pentru a ilustra cu ajutorul lor idei preconcepute, ci ca tehnici eficiente pentru finalități revoluționare și ca mijloace necesare efortului de implementare a noului model de organizare umană. Într-o atare perspectivă monografiile sociale au în ele pasiunea creației și a depășirii.

Ca alternativă la conduitele tipice-doctrinare din Apus și ca răspuns la chestiunea socială a epocii⁵⁰, monografiile lui Ion Ionescu de la Brad reprezintă sinteza „raționalității tehnice” cu „raționalitatea substanțială”⁵¹, a teoreticului cu practicul. „A constata ceea ce este — nota el — și a propune ceea ce trebuie să fie, iată, într-un cuvânt îndoitul scop ce l-am urmărit în tot cursul investigațiilor ce le prezentăm”⁵². O astfel de întreprindere” ... este absolut indispensabilă dezvoltării și îmbunătățirilor ulterioare ale agriculturii; căci — adaugă el — cum se vor ști ceea ce este bine făcut, dacă nu se va ști mai întâi aceea ce se face”⁵³. Mai mult chiar, cercetările trebuie „... să arate ceea ce are bun agricultura și care trebuie să se păstreze, cum și ceea ce are păgubitor și care trebuie a se înlocui cu alte mijloace de producție mai potrivit cu împrejurările de astăzi și cu progresele științei”⁵⁴.

Ionescu de la Brad a fost un fervent militant al științei aplicate, un vesnic disponibil al experimentării noutăților apărute oriunde, fără însă a ignora specificul nostru național și fără sentimentul complexului de inferioritate. Convinș de faptul că progresul științific va aduce belșug de produse și bazat pe cunoașterea profundă atât a faptelor sociale, cât și a elaborărilor doctrinare din vreme, el se opune actelor unilaterale fie numai a teoriei, fie numai a practicii. Progresul întemeiat pe știință — după Ion Ionescu de la Brad — presupune dialectica inextricabilă a teoriei și a faptei, adică echilibrul trebuitor al acestora împreună. El era împotriva oricărei separări metafizice a doctrinei de aplicarea ei și prevenea contra

⁵⁰ cf. Ilie Bălcescu, *Op. cit.*, p. 298.

⁵¹ *Ibidem*,

⁵² Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Iorohoi*, București, Tipografia statului, 1866, p. VII.

⁵³ *Op. cit.*, p. VII.

⁵⁴ *Idem*, p. VII--VIII.

oricărei voințe de specializare solitară din care să rezulte sciziunea lor : „Oamenii numai de teorie și oamenii numai de practică — serie Ionescu de la Brad — nu pot să ne învețe cu folos agricultura, pentru că n-au practicat-o. Nu e lucru înțelept a urma sfaturile lor. Ceilalți nu vor putea spune pentru ce fac un lucru într-un fel și nu în altul fiindcă, nu știu și n-au alte cunoștințe decât obiceiul, rufuz. Unind teoria cu practica vom ști cum să facem și pentru ce să facem. Fără practică, fără experiență toate lucrurile devin o utopie”⁵⁵.

Într-un fel, Ion Ionescu de la Brad a introdus punctul de vedere științific în acțiunea efectuare și a ridicat-o pe aceasta din urmă la rangul de obiect al celei dinții. În imensa lui erudiție livrescă, el a așezat la loc de frunte datul imediat faptic pe care apoi l-a analizat printr-un sistem laborios de structuri conceptuale. De aceea, lucrările sale în general și monografiile zonale, în particular, sînt pline de construcții savante, dar și de bogăția datelor materiale, spre avantajul reciproc al acestei modalități de cercetare și spre utilitatea realității însăși. „Cultivatorii practicii — serie el — află metodele cele noi, îmbunătățesc obiceiurile cele vechi, învățații studiază și unele și altele și caută legile generale ale producției perfecționate, economice și cît se poate de avantajoase”⁵⁶. De aceea, am fi înclinați a crede că lui îi revine meritul de a fi introdus în științele sociale „monografia experimentală” sau „tehnica curisticii practice” — dacă se poate spune așa — în baza căreia sociologul lucrează în modurile similare cercetătorului din domeniul științelor exacte și unde se procedează laborios, eulegîndu-se date și observîndu-se desășurarea fenomenelor, ca apoi să declanșeze manifestări provocate. De aici urma momentul evaluativ-critic al realității investigate și explicarea cauzalității evenimentiale, din care să se deducă strategiile modelării și să se aleagă varianta de eficiență acțională. Și atunci cercetătorul, în concepția pe care o analizăm, se plasează în mersul efectiv al fenomenelor sociale, urmîrind realizarea unor „tehnici” de stăpînire a faptelor obiective și — prin ele — obținerea unei calități superioare a vieții. Într-un atare context considerăm ca nefundată ideea lui H. H. Stahl care, analizînd valoarea istorică a gândirii lui Dimitrie Gusti și relevînd partea de contribuție a acestuia la întemeierea monografiei ca mijloc de instrumentare socială, înclină să creadă că Ion Ionescu de la Brad nu ar fi obținut o astfel de performanță creatoare și deci implicit — nu l-ar fi anticipat sub acest aspect pe mentorul școlii de la București. „Cercetări de teren — serie H. H. Stahl — fuseseră făcute încă mai de mult, fiind de citat mai ales F. de Hay cu ale lui monografii de familie, dar și Ion Ionescu de la Brad, la noi în țară. Dar asemenea monografii nu erau considerate ca o modalitate de constituire a unei științe a realităților sociale, prin trecerea de la empirie la teorie”⁵⁷.

E de reținut, în primul rînd, că monografiile zonale nu erau rezultatul unui moment abstract în sine și nici nu erau gîndite ca un inventar arid de date statistice menite a ilustra doar fapte comune. În al doilea

⁵⁵ Ion Ionescu de la Brad, *Opere*, vol. 1, p. 4.

⁵⁶ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Puzna*, p. 3.

⁵⁷ H. H. Stahl, *Dimitrie Gusti, personalitatea și opera*, în vol. *Dimitrie Gusti. Studii critice*. București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 25.

rînd, cercetările monografice ale acestui savant autentic au constituit o bază valoroasă pentru înțelegerea atît a unor științe ale naturii, ca fitotehnica, agrotehnica, zoologia, medicina veterinară, climatologie etc., cît și ale unor științe socio-economice, ca : statistica, economia politică, sociologia, pedagogia etc. Nu spunea el fără echivoc că „... nimic nu se poate face fără de știință”⁵⁸? Și nu tot el ridicase la rang de axiomă teza : „Progres cu înțelepciune, practică cu știință”? Sau și mai exact : „Scopul este de a alege știința din exploatare, a o ridica pe un pedestal înalt, a ne închina ei, ca unei zîne ce ne hrănește și ne înavuțește, și a o lua de bază a cercetărilor noastre, a căuta în fine, să o sporim, căci în sporirea capitalului de știință constă progresul și civilizația”⁵⁹.

În fine — și cu aceasta analizăm un alt aspect de esență din gîndirea lui Ion Ionescu de la Brad — noul demers al acțiunii transformatoare — pe care l-a susținut gînditorul și care contrazice aprecierea lui H. H. Stahl — este acela al „știentizării” practicii sociale prin intermediul școlii. Aceasta din urmă devine — în concepția integralistă a gînditorului pașoptist — sursă producătoare de social, deoarece ea este factorul de deschidere spre noi experiențe umane și tot ea este cea care susține noutatea și schimbarea.

În spațiul ei de semnificații stă inextricabil funcția formativă, aceea de a abilita tînăra generație cu aptitudini practice și teoretice, adică de a o pregăti să intre în rol și să o facă aptă de a descoperi surse materiale noi. „Care cunoștințe -- se întreba el — pot fi mai de trebuință copiilor de cultivatori decît acelea care îi vor pune în stare a scoate comorile cele nestemate ce din lipsă de învățatură stau astăzi ascunse în sinul pămîntului nostru”⁶⁰. Un astfel de proces însă nu se produce după Ion Ionescu direct și automat, iar desfășurarea lui nu este una mecanică și de la sine realizată. El trebuia pregătit și anticipat, iar baza lui generică o reprezintă școala. Aceasta din urmă devenea premisa esențială pentru producerea valorilor materiale și spirituale și tot ea îi apărea ca emergent necesar de progres și construcție națională. Școala nu era o simplă instituție cu funcție culturală, ci și o întreprindere de optimizare economico-socială sau un factor important prin care se puteau anula decalajele culturale (și de civilizație) existente între noi și țările avansate. Fără aportul și fără implicarea ei totală în mersul nostru înainte, nu am fi putut obține o sporire a mijloacelor noastre de venit și nu am fi realizat noi direcții de progres și dezvoltare. Dar și invers, desprinsă de practică și considerată în sine, valoarea ei ar fi fost una simplificată. Numărul ei de competențe culturale ar fi fost substanțial redus. De aceea, în doctrina pe care o analizăm, școala avea valențe cu mult mai multe decît acelea de ordin didactic ca atare și avea ca drept scop formarea unui alt tip de agent social decît cel de factură luminstă. Fiîndcă, revoluția de la 1848, plasînd pe orbita istoriei o altă serie de conduite sociale decît cele anterioare și cupriuzînd straturile profunde ale societății⁶¹, adică țărănimea

⁵⁸ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Pułna*, p. 5--6.

⁵⁹ *Idem*, p. 6.

⁶⁰ Ion Ionescu de la Brad, *Leccióni elementarii de agricultură făcute la școala normală primară din București*. Tipografia laboratorilor români, București, 1870, p. 9.

⁶¹ Ilie Bădescu, *Op. cit.*, p. 207.

(„Ridic sus numele de țeran”), cerea și un gen de școală organică, menită să formeze oamenii necesari noilor conduite sociale și să pregătească pe „actorii” — în sens sociologic — ai topicii istorice lansate prin momentul pașoptist. Chiar și ipostaza în sine a învățătorului din sate era gândită de Ion Ionescu de la Brad în termeni de factură „transformistă” — dacă se poate spune așa — și se urmărea formarea lor militantă, văzută atât din punct de vedere profesional — ca transmițători de cunoștințe —, cât și din punct de vedere atitudinal, ca democrați și patrioți⁶². În felul acesta, el nu concepea pregătirea elevilor de către învățător ca un procedeu al simplului exercițiu intelectual. Dimpotrivă, urmăriind renovarea structurilor noastre sociale și chemînd în special țărănimea la înfăptuirea acestui act, el a formulat pentru prima dată ideea integrării școlii cu cercetarea și practica socială și a schițat tot în premieră absolută — problematica sociologiei educației și învățămîntului. Aceasta întrucît anticipîndu-l pe Spiru Haret — sau mai bine zis punînd bazele de doctrină haretiană — Ion Ionescu de la Brad situează școala într-un caracter participativ, în care se cultivă în mod egal priceperile, cunoștințele și atitudinile și în care munca reprezintă elementul fundamental. Într-un fel, funcția ei este una socializatoare, punînd în raport relativ identic sfera conceptelor cu capacitatea de a mișca unelte. Fiîndcă, deși Ionescu de la Brad luptase fără încetare pentru împrăștierea țărănilor și cu toate că militase mai departe pentru îmbunătățirea stării lor economice, totuși el n-a urmărit împlinirea celor două acte separat de procesul de instruire școlară și nici nu le-a gândit în termeni de factură economistă: „... îmbunătățirea soartei săteanului — nota el — trebuie să înceapă a se face de aici, de la începutul începutului, de la ridicarea lui la trepte de om, de la educațiunea lui. Cînd mintea lui va fi luminată și înzestrată cu capitalul intelectual, cel mai important din toate capitalurile, cu capitalul moral, baza cea mai solidă a succeselor agricole, atunci de bună seamă și mijloacele lui de producere se vor îmbunătăți și-l vor pune în stare a nu mai munci... cu capul plecat spre pămînt. Preambulul acesta — conchidea el — a fost necesar spre a nu lăsa să creadă lumea că ocupîndu-se cu îmbunătățirea mijloacelor de producere le punem mai presus de acelea ce se cer pentru a face pe omul om. Aceasta primează pe acelea care se raportează la îmbogățirea lui”⁶³.

Ne-am referit succint la cîteva aspecte ale unei creații impresionante, care însă nu a avut un scop în sine și nici nu a eșuat în formule de tip didacticist, ci a vizat în egală măsură omul și țara.

⁶² În sensul celor de mai sus, el spunea elevilor de la școala normală de învățători din București „Cu dragostea ce vedeți că am pentru luminarea claselor muncitoare, cu aceeași dragoste să lucrați și d-voastră în școlăle ce veți înființa”. (Lecțiuni elementare de agricultură făcute la școala normală primară din București, București, Tipografia laboratorilor români, 1870, p. 9.

⁶³ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română de la Brad*, în *Opere*, vol. II, p. 183.

Înțelegând profund imperativele epocii sale și ascultînd, chemarea, națiunii”, s-a așezat în rîndurile revoluționarilor de vocație și s-a dedicat — cu întreaga forță a personalității sale — procesului istoric de înfăptuire a unei noi Români și a noilor valori umane în spațiul carpato-dunăreano-pontic. Poate rămîne un model de referință și pentru orice sociolog român integrat istoriei noastre prezente.

mai 1991

Conf. univ. dr. VIRGIL CONSTANTINESCU